

riguarda l'intervento dell'oracolo e se il testo dell'oracolo giunto sino a noi può essere apocrifo (o lo è certamente) questo non prova nulla contra l'autenticità di un intervento oracolare.

Là dove nella tradiție literară manacă notiēie direēte sull'intervento dell'oracolo delfico (come ad esempio per le colonie megaresi), dati indireēti — il *selinon* d'oro offerto da Selinunte nel santuario del dio — ci riportano sempre a Delfi (Plut., *De Pythiae oraculis*, 399 F). Alla foglia d'oro di Selinunte corrisponde la « moisson d'or » offerta a Delfi da Metaponto, che rappresenta con insistenza la spiga sulle sue monete, e da altre città come Mirina e Apollonia (secondo l'A. certamente Apollonia d'Iliria, ma niente ci impedisce di identificarla con Apollonia pontica, situata presso una fertile pianura, anch'essa devota ad Apollo, onorato non solo sulle monete ma in una celebre statua di culto creata da Calamis).

L'A. sottolinea i due aspetti di questa « moisson d'or » che si può intendere tanto nel senso di una parte della raccolta di grano o d'orzo del territorio, offerta al dio quale protettore di quel territorio (come si può postulare per Metaponto), quindi in diritto di percepire una decima, nella sua accezione di Dekatophoros (=colui cui si offre la decima); quanto invece nel senso di un ἀνάθημα sotto forma di un gruppo di spighe riprodotte in oro, come la sopracitata foglia di *selinon*. A guisa di esempio l'A. cita il donario di dodici spighe dorate (λῆιον περὶ χρυσόν) ricordato negli inventari del Partenone. Ma le tre spighe d'oro trovate proprio in Sicilia presso Siracusa, opera di finissimo orafo (Rizzo, *Saggi preliminari su l'Arte della moneta nella Sicilia Greca*, Roma, 1938, p. 102, fig. 84) offrono, secondo me, la migliore immagine di simili donari, doppiamente ricchi — per il valore dell'arte e del metallo.

Così i testi, corroborati dalla testimonianza delle monete e dei dati archeologici, diventano più espliciti e convincenti per quanto riguarda la presenza di Apollo nella vasta opera di colonizzazione in Occidente che, anche se trova la sua spiegazione in precisi fatti di ordine economico, non si può concepire « sans un acte de foi à l'égard de la divinité ».

Gabriella Bordenache

GLADYS DAVIDSON WEINBERG, VIRGINIA GRACE, G. ROGER EDWARDS, HENRY S. ROBINSON, PETER THROCKMORTON, ELIZABETH K. RALPH, *The Antikythera Shipwreck reconsidered*, Transaction of the American Philosophical Society, new series vol. 55, part 3, 1965, 48 p.

Anul 1900 marchează în istoria arheologiei începutul cercetărilor subacvatice. În acel an au fost descoperite în fundul mării (la 54 m adâncime), lângă insula Antikythera, situată la mijlocul distanței dintre Creta și Peloponez, resturile unui naufragiu antic. Descoperirea a fost semnalată guvernului grec de către culegătorii de bureți din insula Syme și imediat au fost începute operațiile dificile de recuperare a obiectelor, cu asistența unui mic vas de război și sub supraveghere arheologică. Ținând seamă de marea adâncime la care se găseau resturile corăbiei, de lipsa de experiență în materie a scafandrilor, rezultatele obținute sînt neașteptat de corecte, chiar din punctul nostru actual de vedere. Lucrul a durat aproape un an. Încercătura vasului era foarte prețioasă. În afară de statui și statuete de bronz și de marmură, s-au scos la suprafață numeroase mobile de lux, din bronz și din fier, candelaebre, reliefuri (în special neoatice), coloane, baze, capituluri de marmură etc. Majoritatea obiectelor erau executate la Paros (cf. O. Rubensohn, *Jdl*, 1936, p. 49 urm.; M.I. Rostovtzeff, *SEHWW*, p. 745 urm.). Vestea acestei descoperiri a stîrnit un interes enorm. Ziarele ateniene publicau zilnic reportaje despre mersul lucrărilor. Controversele arheologice nu au întîrziat să apară. Ele au purtat asupra datei și locului naufragiului. Majoritatea învățaților înclinau pentru veacul I î.e.n. Mai tîrziu s-a propus o dată mai

precisă, anul 30 î.e.n., după unicul instrument aflat pe bord, considerat mult timp drept astrolab. Recent dr. Derek de Solla Price a cercetat din nou acest aparat, ajungând la interesanta concluzie că reprezintă un calculator, singurul de acest fel cunoscut din antichitate (*Year Book of the American Philosophical Society for 1959*, p. 618-619). Dr. Price a observat de asemenea că angrenajul aparatului fusese fixat, în poziția în care a fost descoperit, în anul 80 î.e.n. (sau 120 de ani mai devreme sau mai târziu). Noua datare oferită de instrumentul antic a făcut necesară o reconsiderare a celorlalte obiecte descoperite în corabie, în special a celor de uz curent, în vederea stabilirii unei cronologii cât mai exacte. Pentru această operație s-a cerut concursul unei strălucite echipe de specialiști, cei mai mulți din ei fiind membri ai Școlii Americane din Atena. Volumul pe care-l prezint este constituit din aceste studii speciale.

Astfel Virginia Grace a întreprins o cercetare a amforelor. Din încărcătura corăbiei au fost extrase numai « vreo 20 » de amfore. Ele provin din Rodos, Cos și Tarent (?), și se datează în decada 80-70 î.e.n.

Prof. G. Roger Edwards examinează ceramica curentă elenistică. El consideră toate piesele extrase din resturile naufragiului ca fiind strict contemporane între ele: « as closely in this respect as one supposes most single burial grave groups to be ». Comparația cu piesele descoperite în depozitele din agora de la Atena confirmă datarea ceramicii de la Antikythera în cuprinsul veacului I î.e.n., mai probabil către prima parte a acestui veac, având multe asemănări cu grupele dateate în vremea distrugerii Atenei de Sulla, în anul 86 î.e.n. (fragment de bol megarian atic, acest tip de vas încetează a mai fi produs în cursul veacului I î.e.n.; unguentarii fusiforme, în epoca lui August ele sînt înlocuite cu cele în formă de bulb; *lagynoi* cu culoare albă, care dispar în epoca lui August).

Un scurt capitol despre ceramica romană timpurie este scris de Henry S. Robinson. Această categorie este separată de restul ceramicii din corabia de la Antikythera pe criterii tehnice « which are more akin to those of Roman than of Hellenistic ceramics ». Este interesantă ideea enunțată de G. Roger Edwards, în capitolul precedent cu privire la apariția atât de timpurie a caracteristicilor tehnicii romane, în cursul sec. I î.e.n.: « This century witnessed a general change in the character of pottery quite comparable to such sharply defined changes as occurred earlier in Greek ceramic history, for instance that from Mycenaean to Protogeometric or from Classical to Hellenistic ».

Impulsul pentru reconsiderarea ceramicii din naufragiul de la Antikythera în lumina cunoștințelor actuale a venit din partea lui Gladys D. Weinberg, care se ocupă de sticlele descoperite în acest context. Într-adevăr, dintre toate obiectele republicate în lucrare, vasele de sticlă sînt cele mai luxoase. În contrast cu ceramica, de calitate medioeră, sticla aparține unor tipuri rare și scumpe. Ea făcea parte din încărcătura de obiecte de artă a corăbiei și nu din zestrea echipajului. Este surprinzător, de altfel, că de bine s-au păstrat cele 11 vase de sticlă, aproape toate intacte. Cel mai fin dintre ele este un bol hemisferic de sticlă modelată albastră-verzuie, decorat cu elemente vegetale. Celelalte vase sînt de asemenea de calitate excepțională, fiind lucrate fie din sticlă brună aurie, fie din sticlă mozaicată, fie de tip *reticella*. Contextul de la Antikythera fixează o dată neașteptat de timpurie pentru aceste vase de sticlă.

La sfîrșitul volumului, Elisabeth K. Ralph, de la Laboratorul Universității din Philadelphia, dă rezultatele obținute prin metoda Carbon 14 pentru datarea corăbiei. Data care se propune diferă sensibil de aceea obținută arheologic și de aceea constatată de dr. Derek de Solla Price, fiind mult mai timpurie: 220 î.e.n. sau, în limitele aproximației admise, 260-180 î.e.n. Explicația care se dă este următoarea: « It is not surprising that the C-14 date is earlier than the estimated date of the sinking because the C-14 date represents the times of the cutting of the trees which furnished the timber for the planking ». Ea ni se pare nesatisfăcătoare (copacul a fost tăiat cel puțin 100 de ani înaintea lucrării corăbiei !) și ne reamintește de unele observații,

făcute recent de Vl. Milojević, în aceeași ordine de idei, dar despre altă epocă istorică (datele cronologice indicate de descoperirea tabletelor sumeriene la Tărtăria, în Transilvania, de către N. Vlăssă, infirmă cele obținute prin metoda C-14 pentru culturile neolitice din Europa Centrală; cf. Germania, 43, 1965, p. 261 și urm.).

În încheiere, rezultatele obținute pe cale arheologică sînt următoarele: Virginia Grace datează amforele între 80—70 î.e.n.; G. Roger Edwards așază ceramica elenistică în al doilea sfert al secolului I î.e.n.; Henry Robinson datează ceramica romană timpurie către mijlocul aceluiași secol. Se obțin deci limitele 80—50 î.e.n. pentru data naufragiului. Lucrarea oferă cercetărilor arheologice un lucru prețios și anume un punct fix de reper în cronologia ceramicii și sticlei din veacul I î.e.n. În încercările de a reconstitui dezvoltarea istorică a anticității, obținerea unui asemenea punct de reper cronologic este ajutorul cel mai binevenit pe care îl poate spera un arheolog. Această carte ni-l oferă din plin.

Petre Alexandrescu

K. MICHAŁOWSKI, *Palmyre. Fouilles polonaises de 1963 et 1964* (Université de Varsovie. Centre d'archéologie méditerranéenne au Caire, en collaboration avec le Centre d'archéologie méditerranéenne de l'Académie Polonaise des Sciences). Warszawa, PWN — Éditions Scientifiques de Pologne, 1966. 195 p. + 234 fig. și 8 planșe în text; 2 planuri afară din text.

Rapoartele asupra săpăturilor la Palmyra se succed cu regularitatea cu care se desfășoară campaniile anuale. Volumul prezent dă seamă de descoperirile din 1963 și 1964, cînd echipa de cercetători și-a continuat munca într-un sector cunoscut din rapoartele precedente, — așa-zisa Tabără a lui Dioclețian, — degajîndu-se partea centrală a Forului și unele elemente din Templul Stindardelor. Economia lucrării e identică, în linii mari, cu a volumelor mai vechi: după un prim capitol de istoric al săpăturii, urmează capitole speciale în care se înșiră și se descriu descoperirile de oarecare însemnătate: fragmente arhitectonice, sculpturi și obiecte diverse, monede și inscripții. Planuri și ilustrații numeroase compensează laconismul expunerii și permit judecarea rezultatelor, în așteptarea sintezelor prevăzute după încheierea cercetărilor.

În 1963 s-a lucrat mai ales în partea centrală a Forului, explorîndu-se nivelele secolilor I și II—III e.n. În primul caz, e vorba de locuințe modeste, în aparat pseudopoligonal; în cel de-al doilea, de substrucțiunile mai multor edificii importante, acoperite spre sfîrșitul sec. al III-lea de o nivelare a întregii arii, atribuită activității lui Sosianus Hierocles. Numeroase baze și altare anepigrafe au fost scoase la iveală în acest loc, a căror natură și destinație nu sînt bine precizate. Intenția conducătorului săpăturii e de a degaja în întregime « Tabăra lui Dioclețian », înainte de a risca judecăți mai nuanțate asupra dezvoltării acestei părți a orașului.

Cataloagele de descoperiri au fost întocmite de colaboratorii obișnuiți ai profesorului Michałowski: W. și M. Kubiak, Barbara Filarska, M. Marciniak și A. Kryzanowska. Mai bine decît descrierea săpăturii, anevoie de urmărit de cei nefamiliarizați cu terenul, ele permit să se măsoare sporul de cunoștințe dobîndit de la an la an. De un interes deosebit mi se par fragmentele sculpturale (reliefuri funerare, în cele mai multe cazuri). Teserele și monedele sînt destul de numeroase; inscripțiile — grecești și palmyreniene — puține și fragmentare.

D. M. Pippidi